

Прличевите беседи: стилистички аспекти

АЛЕКСАНДРА ЃУРКОВА
(Скопје)

Беседите за Григор Прличев (1830-1893) претставуваат негов особено омилен жанр во којшто тој извонредно се реализира како оратор. Иако на светот му стана познат како поет, овенчан како „втор Омир“ во Атина 1860 год. за поемата „Арматолос“/ „Сердарот“ напишана на грчки, во текот на годините поминати во Македонија и особено во родниот Охрид, Прличев најмногу се истакна со своите јавни настапи и беседи.

Треба да се има предвид дека се работи за напишани, осмислени текстови коишто од денешна дистанција можат да се проучуваат од аспект на функционалната стилистика и од аспект на текстстилистиката. Тоа значи дека овие беседи можеме да ги гледаме како текстови коишто се наменети за изведување пред публика: тие се врзани за определен социјален контекст и ситуација – фактори што ја определуваат и формата на текстот, а од друга страна тие како текстови претставуваат целини што имаат своја комуникативна функција окарактеризирана преку кохезивни елементи, кохеренција и информативност. Исто така, предвид треба да се имаат и други услови што се важни во оформување на текстот: интенцијалност, прифатливост за примачот на текстот, ситуативност, и интертекстуалност. Тоа се основните фактори што се важни за создавањето на текстот, и во тие рамки беседите може да се анализираат од аспект на нивната композиција.

Прличев има изречено голем број беседи најмногу по повод на различни верски празници: за Свети Климент Охридски, за Свети Кирил и Методиј, на денот на 318-те свети отци, и по повод на крајот на годината или на годишните испити во училиштата и гимназиите во Битола, Солун, Охрид, каде што

предавал. Дел од овие беседи се напишани со грчки алфавит, поради што во текстовите се употребува и грчка интерпункција, на пример за означување на прашање се употребува знакот (;) и сл. За најголем дел од нив е карактеристично тоа што авторот секогаш ги зема предвид актуелните состојби: за црковното прашање, за помагањето на училиштата и сл., и имаат порака или поука што треба да ги поттикне слушателите, народот кон подобрување на својот живот, кон здружување и заемно помагање. Треба да се спомене дека Гр. Прличев бил секогаш заинтересиран за животот на своите сограѓани, и активно учествувал во него особено по неговото враќање од Атина во Охрид во 1862, откако дознал за смртта на браќата Миладинови, за да го продолжи нивното дело. Тој се борел против ширењето на грцизмот и со своето дејствување низ училиштата и гимназиите настојувал особено да му го даде значењето на учењето на мајчин јазик. Затоа, многу често како најважен елемент во постигнувањето на стремежите кон слободно мислење и подобрување на животната ситуација се истакнува знаењето и образованието: „*учи, за да знајш да се чуваш*” – вели Прличев во својата најпозната беседа насловена **Чувај се себеси** (1866 год.), една од првите изречени на неговиот мајчин јазик. Во оваа статија се земени предвид неколку беседи: **Беседа за доброто и за спасот на душата, Чувај се себеси, Беседа за жртвите што треба да ги поднесуваат луѓето, Беседа по повод разрешувањето на црковното прашање**. Денес тие се чуваат во Архивот на РМакедонија во архивската единица за Григор С. Прличев.

Во композицијата на беседите впечатливо е дека се внесени елементи на црковна проповед: многу често на почетокот авторот искажува една мисла односно мото, што треба да го означи лајтмотивот на беседата, на пример често се споменувани библиските мотиви:

„Исус Христос рече каде се двајца или тројца собрани во името мое, тамо сум и јас посреде нив. Ако двајца или тројца земеет сила со името Христово, колку поике сила земат вез грат собрани во едно место...”;

„...и сфетото писание велит оти глас от нарот је глас господов”;

„Сфетеното писание велит оти, верата без работи добри, је мртфа”. (**Чувај се себеси**);

„Затоа Исус Хр. ни заповеда 'Да љубиш бога повише от все, и да љубиш ближњаго како себе' во тие две заповеди висјат всите закони и всите пророци”. (**Беседа за доброто и за спасот на душата**).

Воопшто, многу често Прличев се повикува на Светото писмо, на она што тоа го проповеда, особено во оние моменти кога тој изрекува критика кон слушателите:

„не думајте оти горките зборој и’ вељам јас, не! И’ велит сфетеното писание. Него јас го имам водач. Отнего црпам. Тоа зборвит. Јас не сум друго, саде еден терцуман” (**Чувај се себеси**).

Не помалку важно место во беседите на Прличев заземаат развиени поетски слики што обработуваат библиски теми, а што се инкорпорирани во функција на пораката што ја пренесува беседникот. На пример, во беседата **Чувај се себеси**, Прличев зборува за Адам и за тоа како тој со тоа што се чувал себеси успеал да научи многу работи, а кога не можел тој, тогаш господ го чувал. Во **Беседата за жртвите што треба да ги поднесуваат луѓето** Прличев раскажува за апостол Павле којшто ги претрпе сите страданија за спас на народот и укажува дека така и луѓето треба да се жртвуваат за своите пријатели и блиски за да бидат поблиску до бога.

Кон литургиската стилска обоеност на беседите придонесува и начинот на којшто Прличев ги завршува: „во веки веков, Амин!”; со благослов: „Да ни е жив царот, шчо и’ слушат плакојте от рајата своја. Господ да му ја јачит царштината до века и свите душмани негои да му и’ наведит пот столнината негоа, и от дните наши нему да му поклонит. Амин!”; „Да ми ви дал бог дух да бидите и от сега тврди и постојани, и скоро да ни удостоит да пречекаме добриот наш пастир, којто има да ни биде како втор татко. амин!”.

Во врска со споменатите карактеристики што им даваат на беседите една боја на црковна проповед може да се каже дека авторот се служи со јазични елементи и со содржински упатувања на Библијата, како и со повикување на авторитетот на Библијата како книга што ја содржи мудроста и доблеста, книга од која треба да се учи за својот живот. Затоа Прличев во моментите кога сака особено да ја подвлече поуката на својата беседа, кога сака да остави уште поголем впечаток, да биде што поуверлив, тогаш задолжително го споменува Светото писмо и неговото учење.

Во врска со синтаксичките особености може да се наведат неколку специфичности. Во анафорска употреба често се среќава заменката **тој**: (**Беседата за доброто и за спасот на душата**):

„...и оти кој не с’ труди да достигне до истинското с’вршенство, кој не с’ труди да баде душата му с’всем чиста и светена, тој е многу отдалечен од Христа, и от верата Христова. Един е бог и една е добродетелта: а којто добил една добродетел истинска и с’вршена, тој е добил сите добродетели, тој е добил и спасение, тој има да почине во пазухата на Авраама, Исака и Јакова...”.

Заменската форма **тој** придонесува за кохезијата во овој сегмент од текстот. Кога станува збор за употреба на сврзниците, може да се забележи употреба на дисјунктивниот сврзник **ни**: „Никој без пот не можит да бидит **ни** учен **ни** богат **ни** чесен” (Беседа по повод разрешувањето на црковното прашање). Употреба на адверсативниот сврзник **а**:

„Само патот шчо водит на лошина је широк и рахатлиа, а патот шчо водит кам доброто је труден и полн со тарние. Тесна је вратата рајска, и малцина влегват во неја, а широка је вратата пеколна, и мнозина влегват во неја. (Беседа по повод разрешувањето на црковното прашање)”.

Покрај употребата на сврзникот **а**, контрастот е постигнат и семантички, со самата содржина на двете дел-реченици.

Многу честа е употребата на општата релативна замена **што**: „Ето како бог поможвит на тие **шчо** се трудат за добро”. (Беседа по повод разрешувањето на црковното прашање); „...не ни било доста тоа **шчо** е иктизаллиа, туку сакаме хилјади работи непотребни **шчо** се зиан и на здравјето и на умот...”. (Чувај се себеси).

Исто така, прилично честа е и употребата на декларативниот сврзник **оти** одн. **оту**:

„Та ние, госпоари не можиме да речиме **оти** сме ја закрепиле старата слава Охридска, не можиме да речиме **оти** сме љуге, не можиме да речиме **оту** сме живи” (Чувај се себеси).

Употреба на сврзникот/ прашална партикула **али** (со декларативна употреба): „Та тога да видиш **али** не се менвит Охрит, **али** не се чинит рај господоф” (Чувај се себеси); овој сврзник исто така се употребува и како дисјунктивен: „...да и нишанлајсате добро нечесните Охригани, предачите... шчо му излегвет шајп, **али** от интерес, **али** от котилок, **али** от простотиа, **али** от будалшчина...” (Чувај се себеси).

Присутна е и употреба на други сврзници, на пример: **ако**, **ако да**, **зашто**, **зере**, **кога**, **откако**, **дури да**, **ни**, **а**, **ама**, **туку**, **за да**, **оти/ оту**, итн.

Примери: „Кога тоа (детето) је шаша, а тебе ти се пулит сокол вочите, и **ако да** го покарат некој, се љутиш...”;

„**Дури да** се исплодит учението во Охрит, от нас никој жиф не ке останит да го видит тоа добро”;

„не ни било доста тоа шчо е иктизаллиа, **туку** сакаме хилјади работи непотребни...”;

„Ама до каде можеш, чувај се, оту не ќе ме имаш сφεкога помошник...”
(**Чувај се себеси**).

Ова ја покажува разнородната и развиена синтаксичка структура на овие текстови, којашто е во функција на постигнување кохеренција, но и на разбирливост и прифатливост на текстот.

Се разбира, Прличев внесе и многу поетски елементи во беседите: како најбројни треба да се споменат споредбите и именските синтагми што придонесуваат за стилизација на беседите.

Кај именските синтагми особено чести се оние што, исто така, придонесуваат за црковниот карактер на беседите, на пример: **рај господоф, блаософ господоф, номот господоф, глас господов, словото господоо, сфетеното писание, умшчина божевна, црквата Христова, верата наша**, итн.

Покрај тоа, се среќаваат и други именски синтагми со обележен ред: **умот чоечки, око милостиво, таткојната сфета, цепраињето калугерски, дидахиата господоа, народ голем разумен, живот чесна и сфетена, дете остроумно и сиромашко, Патрикааната охритска, пашата охридски, патрикот охридски, номојте царски, салаори царски**, итн. Според бројноста на овие синтагми може да се рече дека влијанието на Прличевиот поетски дух било големо и неизбежно во пишувањето беседи.

Во беседите се среќаваат и развиени споредби. На пример:

„Чистината от душата је како венец накитен от много цветја, едно от тие цветја ако липсат, и венецот всиот се расипвит. Не можит една добродетел да цутит без друзите добродетели”.
(Беседа за доброто и за спасот на душата).

„Сфите номој се еден ном чувај се. Овој ном је како море, а друзите сфите како реки. Ходееет каде ходееет и сфе во море истекфеет” (**Чувај се себеси**).

Воопшто, беседите избобилуваат со различни поетски споредби со што беседите се забавуваат, на места добиваат една лирска нота.

Покрај овие поетски специфики, Прличев се служи често и со различни реторички елементи, како што е начинот на обраќање кон слушателите.

За тоа каков бил односот на Прличев кон публиката покажува начинот на неговото обраќање со: **Госпоари, господари, браќа**; исто така, често е присутен извикот- **ела/елате** кога се чувствувала потребата од воспоставување на поблизок контакт и поголема сугестивност кон слушателите. Во функција на постигнување блискост со присутните е честата појава на импровизирана дијаложка форма што придонесува за еден разбирлив израз,

создава атмосфера на непосредност со лесното раскажување, на пример во **Беседата за доброто и за спасот на душата**:

„Но, вчас кога ќе поминит злото, кога ќе се излекуит болеста, кога ќе преплачине милата душа што се преселила у бога, все тога ќе заборавиме, и бога и душа, и спасение, и ако некој ни укорит како така сме се изменале, ние му отговараме «Не можеме на земја да бидиме светци. Човекот је роден во грех и во грех ќе умрит» да, да. Но човекот спроти колко се грижит за душата своја, таков ќе бидит”.

Освен ова, се среќава и употреба на **етички датив**: „тебе предаачу те имам за лексаанје, шчо со сфета голотиа ми си се оженал со борч, и чеда си стекол... и пак работа не ти се фашчат в раќа за да и’ раниш” (**Чувај се себеси**). Ова исто така, е во функција на воспоставување близок однос кон соговорникот.

Во раскажувањето за Адам како тој се оддалечил од господ Прличев се служи со пренесување на Адамовите размисли во себе во форма на зависен директен говор, воведување на директен говор со сврзникот **оти**, пример:

„...сетне откако фати да думат оти ова немам она немам, ова ми је кусо она ми је кусо, зашчо госпот да ми речит да не јадам от оној јемиш, и от него сакам, тоа шчо не му беше иктиза си го стори иктиза...” (**Чувај се себеси**).

Овој сегмент што личи на една импровизација претставува текст во рамките на текстот, зашто го пренесува вниманието кон еден внатрешен „дијалог“ и тоа на еден сосем секојдневен начин, во разговорен стил. Од истата беседа (**Чувај се себеси**) уште еден сличен пример за живо пренесување на туѓата размисла во себе:

„Тебе ти рекол добро утро та ти сетне шчо велиш; аах мене ме љубит владика, та кога мене ми је харен, земјата сфета нека горит”.

Прилично често авторот се служи со реторички прашања во функција на задржување на вниманието на публиката, но исто така се служи со последователна употреба на низа прашања, што придонесува за градиција во изразувањето и за особено потенцирање на поентата што сакал да ја направи. Тоа е една од почесто употребуваните стратегии на беседникот за директно обраќање заради активно вклучување на слушателот и за постигнување поголема убедливост. Да погледнеме еден пример:

„Кој от нас спечалил нешто за вечната живот; Кој смислил да си остајт потем смрт, име живо е неумрено, и да му се памтефит и прет љуге и прет господа; та ние срамота е да се речиме Хрисјани, зашто работите не ни се хрисјански. Каде се наожиаат у нас муабетот шчо го имаат Турци меѓу себе, и се крепеат еден со други сфите како браќа; Каде се наожиаат у нас благочестие шчо го имаат Турци на татка и на мајка, и на сфеки стар чоек; Каде се наожиаат у нас гостољубието шчо го имаат Турци, и шчо јабанџиата не го оставеат гладен и жеден и на калдрма; Каде се наожиаат у нас познателнос, шчо ја имаат Турци, и шчо доброто не ти го заборавет до смрт; Каде се наожиаат у нас инсафот шчо го имаат Турци, шчо херколку да им згрешиш, ако падниш на амман, ќе те простеет; а ние се надеваме со сфитот ум оту сме рисјани, и ќе хојме прао во рајот. Многу, многу сме мамени” (Чувај се себеси).

Според оваа анализа, како општи стилски карактеристики на беседите на Прличев може да се издвојат граматичките, поетските и реторичките стилски особености. Во рамките на граматичките елементи особено се издвојуваат сврзниците што се употребуваат и нивната фреквенција, како и деиктичката лексика. Во тој поглед најкарактеристично е тоа што се среќаваат форми што се особеност на колоквијалниот стил, што ја покажува интенцијата на авторот за воспоставување блискост со слушателите. Понатаму, што се однесува на лексиката треба да се спомене дека **турцизмите** се често употребувани: **терџуман, рахатлиа, јабанџиа, муабет, иктиза, зиан, инсаф, харен**, – сепак во различен обем во согласност со темата и поводот на беседата, што исто така упатува на погоре кажаното во врска со колоквијалниот карактер на беседите. Овде треба да се спомене и честата употреба на **грцизмите**: **ном, лексаајне, дидахиа, лаос, патрик** итн., коишто биле многу присутни во охридскиот градски говор во тоа време. Како што беше веќе споменато, во беседите може да се забележат повеќе елементи на литургиски текст, а меѓу нив се вбројуваат и **библизмите**, што се поврзуваат со религискиот стилски комплекс. Тие се претставени преку лексиката, преку многубројните алузии на Светото писмо и преку пренесувањето на различни библиски слики и теми во беседите. Меѓу поетските стилски особености најприсутни се споредбите- кратки и развиени, и епитетите коишто заедно со именката се оформени како формулаични изрази, коишто како што е познато се многу присутни и во Прличевите поеми како епски, хомерски елемент. Овие поетски елементи понекогаш се чинат како ехо на стиховите од неговите поеми. Од реторичките особености треба да се издвојат: начинот на обраќање, директно со- **госпоар(и), браќа**, со извикот **ела(те)**, како експресивни елементи во функција на свртување на вниманието и на постигнување фамилијарност со присутните; употребата на глаголски форми во второ лице единина и честата употреба на реторичките прашања за постигнување на

особен драмски ефект. Исто така, употребата на кратки реченици многу придонесува за јасност на стилот, а на тој начин повеќе доаѓа да израз содржината на беседата и нејзината поука. Во врска со ова, евидентно е дека авторот во голема мера се потпира на моментот на живата изведба на беседата пред публика, пред сè на интонацијата и на експресивноста на самиот текст. Особено интересни се случаите каде што е внесен импровизиран, замислен дијалог, што претставува една комуникациска стратегија на авторот. Важен елемент претставуваат и прозодиските карактеристики на овие текстови: забележливо е дека Прличев доследно ги обележува акцентските целисти: **на́ земја, не́ можит, тоа́ добро, во́ море, ста́р чоек** итн., што се особеност на охридскиот градски говор. Воопшто, во некои од беседите сосема се задржани и обележени сите јазични карактеристики на орхидскиот говор, и самото тоа може да се гледа како еден вид стилска постапка во прилог на комуникациската функција на беседата. Инаку, користењето на охридскиот говор во ваква функција може да се посматра и како еден чекор кон отворање на свеста и свртување кон ресурсите на сопствениот говор за пишување на литературни дела.

Како заклучок може да се истакне дека беседите на Прличев претставуваат композициски осмислувани текстови, определени пред си со темата и поуката. Генерално, може да се оцени дека тој го користи елементот на црковна проповед што го внесува преку употребата на авторитетот на Светото писмо, во исто време пренесувајќи колоквијални карактеристики во беседите поради комуникациската функција. Значи, обединети се два типа на стилски карактеристики во извесна рамнотежа. Можеби тие не се чинат секогаш компатибилни, но во секој случај имаат своја функција во беседите, така што се успешно реализирани. Може да се каже дека и двата типа стилски карактеристики придонесуваат за разбирлив, но и едноставен стил во беседите. Секако, за да се види подетално овој динамичен однос треба да се посвети внимание одделно на секоја беседа преку интегрална стилска анализа.

Инаку, поводите за кои се беседите пишувани секогаш претставуваат појдовната точка во излагањето, а развивањето на темата во беседата најчесто се поврзува со актуелната состојба во која се живеело и за која несомнено Прличев секогаш се стремел да придонесе кон нејзиното подобрување при изразувањето на својот став и на поуката што ја упатувал. За таа цел беседникот се обидува да биде што поблиску до публиката и да

биде сугестивен кон неа: затоа може да се каже дека учителот и поет Прличев во беседењето најмногу се доближи до народот.

Литература

- Детрез Р., 2001, *Криволици на мисълта*, превод: Жерминал Чивиков, София, „ЛИК”.
- Животои и делото на Григор Прличев*, зборник трудови, 1994, Скопје, МАНУ.
- Конески, Бл., 1966, *Еден говор на Григор Прличев од 1866*, „Македонски јазик” год. XVII, Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков”.
- Минова-Гуркова Л., 1994, *Кон јазикот на Григор Прличев* (говорот одржан на 28 мај 1867 год.), „Животот и делото на Григор Прличев”, стр. 175-180, Скопје МАНУ.
- Минова-Гуркова Л., 2003, *Стилистика на современиот македонски јазик*, Скопје, „Магор”.
- Prlichev Gr., 1985: *Избрани творби*, приредил Томе Саздов, Скопје, „Misla”, „Македонска книга”.
- Detrez R., 2007, *Canonization through Competition: The Case of Grigor Prlichev*, „Slavica Gandensia” 33-31, 2006, Ghent.
- Mistrík J., 1992, *Religiózný štýl*, „Stylistika” I, s. 82-89.
- Tošović B., 1988, *Funkcionalni stilovi*, Sarajevo: Svjetlost.

The Orations of Grigor Prlichev: Stylistic Aspects

Main topic of this paper is the stylistic structure of the orations of Grigor Prlichev, which were written and performed by the occasion of different religious holidays or dedicated for the end of the study year at different schools where he was teaching throughout Macedonia.

Several specifics are to be taken in consideration: elements of cohesion, different ways of addressing, some syntactic characteristics, use of style figures etc. The intonation used by the author should also be taken in regard, although it cannot be subject to analysis for obvious reasons.

One of the most important specifics is the use of lithurgical elements, comparisons with biblical motives, use of rhetorical questions, ways of addressing the public with intention of establishing familiarity etc. There is also, frequent use of developed poetic images, dialogues with a purpose of developing the topic and

promotion of the didactic function. This analysis is a contribution to the further study of the composition of the orations of Grigor Prlichev.

Keywords: oration of G. Prlichev, stylistic structure of the text.